

האם אחד מברך לכולם או כל אחד מברך לעצמו

גרסינן בגמרא (ז סע"א): "אמר רב יהודה: הבודק צריך שיברך".

הרא"ש (סי"י) עוסק בשאלה, כאשר ישנם כמה בני-בית המחויבים במצוות הבדיקה – האם רצוי שכל אחד יברך לעצמו, או שאחד יברך לכולם. וז"ל:

ואם בעה"ב אינו יכול לטרוח לבדוק בכל המקומות שבבית יעמיד מבני ביתו אצלו בשעה שהוא מברך לבדוק ויתפזרו לבדוק איש איש למקומו על סמך הברכה שיברך בע"ה כדתניא בתוספתא דברכות (פ"ו) עשרה שעושין מצוה אחת אחד מברך לכולם.

לשון התוספתא (פ"ו הט"ו בהוצ' ליברמן) שמביא הרא"ש כך היא:

עשרה שהיו עושין עשר מצוות – כל אחד ואחד מברך לעצמו, היו עושין כולן מצוה אחת – אחד מברך לכולן.

וכן פסק השו"ע (סי' תלב סע"ב) כדברי הרא"ש, שבעה"ב יברך ברכה אחת, ויתפזרו השומעים לבדוק כל אחד חדר אחר: "ואם בעל הבית רוצה, יעמיד מבני ביתו אצלו בשעה שהוא מברך ויתפזרו לבדוק איש איש במקומו על סמך ברכה שבירך בעל הבית". וכתב במשנה ברורה (סק"ט), שצריך שיעמדו אצלו בשעת הברכה, כדי שיצאו בברכתו ויענו אמן על ברכתו. ומכאן מוכח, שכל אחד שמתגורר ומשתמש בבית חלה עליו חובת בדיקה, שהרי זו ראית הרא"ש מדברי התוספתא, שם מבואר שכולם עושים את המצוה, אלא שאין צורך שכל אחד יברך לעצמו.

וכן מצינו בברכות (נג ע"א): "תנו רבנן: היו יושבין בבית המדרש והביאו אור לפניהם (במוצאי-שבת). בית שמאי אומרים: כל אחד ואחד מברך לעצמו; ובית הלל אומרים: אחד מברך לכולן, משום שנאמר: 'ברב עם הדרת מלך'". ואף ב"ש לא פליגי אלא משום ביטול ביהמ"ד, אך מודו לעיקר דינא דברב עם עדיף, וקיי"ל כבית הלל (סי' חצר סע"ד).

בספר תבואות שור (לרבי אלכנסדר סנדר שור; יו"ד סי' יט) הקשה על דברי השו"ע, שפסק בהלכות ציצית (סי' ח סע"ה): "מברך להתעטף בציצית. אם שנים או שלשה מתעטפים בטלית כאחת (פירוש, בפעם אחת) – כולם מברכים. ואם רצו, אחד מברך והאחרים יענו אמן". ומשמע, שלכתחילה עדיף שכל אחד יברך, ורק "אם רצו" אפשר שאחד יברך

לכולם. וכן דייק המשנה ברורה שם (סקי"ג), ותמה על כך: "מלשון זה משמע דיותר טוב שכולם יברכו, ובאמת אדרבה לכתחילה יותר טוב שאחד יברך ויוציא את האחרים משום ברב עם הדרת מלך וכדלקמן בסימן רצ"ח סעיף י"ד (גבי נר הבדלה הנ"ל)". וכך העירו עוד כמה אחרונים על דברי השו"ע (ביאור הגר"א, פמ"ג, רע"א). אמנם סיים המ"ב וכתב: "אך לא נהגו עכשיו כן, ואפשר משום שאין הכל בקיאים להתכוון לצאת ולהוציא".

והנה רבי דוד אבודרהם (הל' ברכת המצות ומשפטיהם, ד"ה וגרסינן בתוספתא) הוכיח מדברי התוספתא הנ"ל, שאם כמה אנשים עושים אותה מצוה באותו זמן – עדיף שאחד יברך לכולם, משום "ברב עם". והרב מבי"ט, בין דורו של מרן השו"ע, מביא את דברי האבודרהם בשו"ת שלו (ח"א סי' קיז) ומודה לדבריו, אך כותב שלא נהגו כן, ונימוקו עמו: "ומה שאנו נוהגים בכל יום כל אחד על תפלין וציצית ולענות כולם אמן ואין אחד מברך לכולם, זהו מפני שהברכה צריכה שתהיה עובר לעשיית המצוה ואין כולם מזומנים יחד בטליתם בידיהם או תפלין מזומנים והזרוע מגולה להניחם כדי שיברך אחד לכולם". ומכל מקום מסיים: "אבל אם היו מזומנים ביחד לעשות מצוה אחת בבת-אחת – פשיטא שאחד מברך לכולם". וא"כ צ"ע מדוע להשו"ע אין עדיפות לכך?

ועוד, שדין "ברב עם" הוא דווקא בשלושה או יותר, אך בשניים לא, וכדאיתא בגמ' (ברכות מה ע"ב) שכאשר שניים אכלו יחד – לא יברך אחד ויוציא את חברו, אלא יתחלקו וכל אחד יברך לעצמו, אך בשלושה אחד מברך לכולם. ומ"מ כתב השו"ע (סי' קפג סע"ז) "נכון הדבר שכל אחד מהמסובין יאמר בלחש עם המברך כל ברכה וברכה, ואפילו החתימות". וביאר המ"ב (סקכ"ז): "אף דמדינא היה יותר נכון שישמעו המסובין כל ברכת המזון מפי המזמן והוא יוציאם בברכתו, ובעצמן לא יברכו כלל, מ"מ בעבור שמצוי בעוה"ר שהמסובין מסיחין דעתם ואינם מכוונים לדברי המברך כלל ונמצא שחסר להם ברכה מ"ז לגמרי ומבטלין עשה דאורייתא בידיים, לכך נכון כהיום יותר שהמסובין יאמרו בעצמן בלחש כל מלה ומלה עם המברך, כדי שיברכו יחדו, ונקרא ע"י זה ברכת זימון, ומתקיים מה שאמר הכתוב 'גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדו' דמזה ילפינן ברכת זימון". עולה בידינו, שדווקא בברכת המזון שהיא ארוכה וקשה לכוין בכולה – נהגו שכל אחד מברך לעצמו אף בשלושה או יותר, אך מדוע כתב השו"ע גבי ציצית "שנים או שלושה", הרי בשלושה עדיף שאחד יברך לכולם, מדין "ברב עם".

מוסיף התבו"ש ומקשה, שהרי ישנה סתירה בדברי השו"ע בדבר זה, שבהלכות מילה

כתב שאפילו אם יש שני מוהלים שמלים באותו זמן – עדיף שאחד יברך ! ?

הפנ"י בחידושו לברכות (נג ע"א) מייסד, דהאי כללא שאחד מברך לכולם משום "ברב עם", הוא רק בברכת השבח ולא בברכת הנהנין וברכת המצוות. לכן, בברכת האור במוצאי-שבת, אין זו ברכת הנהנין אלא ברכת השבח לקב"ה על יצירת האור, ולכן בכה"ג אחד מברך לכולם, שעדיף לשבח את הקב"ה יחד בציבור, "גדלו לה' איתי ונרוממה שמו יחדיו". אך בברכת המצוות או ברכת הנהנין אחד מברך לכולם.

אמנם לא העלה מזור לסתירת דברי השו"ע, שהרי גם ציצית וגם מילה הם ברכות המצוות, ובכל זאת חילק השו"ע ביניהם.

ובפרט קשה על שיטת הפנ"י, שהשו"ע פסק (או"ח סי' קסז סעי"א) שאם הסבו לאכול אחד מברך לכולם, כדינא דגמרא (ברכות מב ע"א), ושם הרי זו ברכת הנהנין. ואף שמלשון הרמב"ם בעניין זה (פ"א מהל' ברכות הי"ב) משמע קצת דהיינו בדיעבד, דלכתחילה עדיף שכל אחד יברך, שכתב: "רבים שנתועדו לאכול פת או לשתות יין וברך אחד מהן וענו כולם אמן – הרי אלו מותרין לאכול ולשתות...". – מ"מ כבר כתב הכס"מ על אתר דזה אינו, אלא אדרבה, עדיף שאחד יברך משום "ברב עם", ודלא כהפנ"י.

על כן נראה לבאר, שהיסוד לשבח בברכה שהיא ברב עם הוא, שהברכה הופכת מ"ברכת יחיד" ל"ברכת רבים". אך נחלקו הראשונים מה הופך אותה לברכת הרבים. יש שסברו שלא די בכך שהרבים באים לעשות את אותה הפעולה, כגון שכולם רוצים להתעטף בציצית כל אחד לעצמו, אלא יש צורך שיהיה דבר שיחבר אותם יחד, ויעשו יחדיו מעשה משותף. לכן, רק כאשר כולם שותפים במצוה אחת – יש כאן שבח מיוחד והברכה הופכת ל"ברכת הרבים", דוגמא לדבר: בדיקת חמץ, שכל אחד מבני הבית הגדולים מחויב בבדיקת כל הבית, וא"כ יש לכולם אותה מצוה, וכן קביעת מזוזה וכל כה"ג, ובזה עדיף שאחד יברך לכולם. ברכה נוספת: ברכת ההלל, שכולם משתתפים יחד באמירתו, ויש כאן מצוה אחת שנעשית ע"י רבים יחד, ולכן ישנה עדיפות שהחזן יאמר וכולם רק יענו.

וכך נראה לבאר גם לגבי ברכת נר ההבדלה, שיש נר אחד וכולם נהנים לאורו כדי שיוכלו לברך (שכך הדין), ובזה מעשה קיום המצוה אינו כל אחד לעצמו, אלא ההנאה מהנר היא יחד, ולא ניכרת כאן הנאה אישית של כל אחד בפני עצמו, ולכן עדיף שאחד יברך לכולם. וראיה לדבר, מדברי התוס' בברכות שם (ד"ה הסבו), לגבי ברכת הריח: "וא"ת, מאי שנא דבמוגמר אפילו לא הסבו אחד מברך לכולם? בירושלמי

פריך ומשני: משום דבמוגמר כולם נהנים ביחד אבל אכילה ושתייה אינה באה אלא לזה אחר זה. וה"נ לגבי ברכת האור על נר ההבדלה, י"ל דכולם נהנים יחד בעת ובעונה אחת.

אך בברכת הציצית וכדו', גם אם אחד מברך לכולם, אין כאן שבח של "ברב עם", שהרי כל אחד מקיים את המצוה לעצמו. ומשום כך העדיפות היא שכל אחד יברך לעצמו (ומ"מ אם אחד ברך לכולם – יוצאים מדין שומע כעונה).

ולפ"ז נשוב לדברי התוספתא הנ"ל: "עשרה שהיו עושין עשר מצות – כל אחד ואחד מברך לעצמו, היו עושין כולן מצוה אחת – אחד מברך לכולן". והנה באמת יש לדקדק, שאם ברישא הכוונה היא למצוות שונות, פשיטא שכל אחד מברך לעצמו, שהרי ברכתם נבדלת. אלא על כרחין, שגם ברישא מדובר באותה מצוה, אלא שאין זו "ברכת רבים", וכדברי השו"ע הרישא בהלכות ציצית, שעדיף שכל אחד יברך לעצמו, וזה נקרא "עשר מצוות", שכל אחד מקיים מצוותו באופן פרטי. אך הסיפא דומה לנר הבדלה וכדו', שכולם מקיימים או נהנים יחד, וחשיב "היו עושים כולם מצוה אחת", שאחד מברך לכולם.

וכך הוכיח הרב חיד"א בשו"ת ברכה (או"ח סי' ה אות ג) כדברי מרן השו"ע, וז"ל:

ופירוש התוספתא הכי הי: עשרה שעשו מצוה אחת, כגון עשרה שקורין הלל, או עשרה שעשו מעקה אחת, או עשרה שקובעים מזוזה אחת, או כדומה לזה, אחד מברך לכלם. ועשרה שעשו עשרה מצוות, כגון שמניח כל אחד תפילין בראשו, או שמתעטף בציצית, או שמנענעין הלולב, כל אחד מברך לעצמו.¹

בגמ' להלן (קטו ע"א) איתא, שבליילה ראשון של פסח מברך על אכילת מצה ואוכל, ואח"כ מברך על אכילת מרור ואוכל. וברור שהכוונה היא שנוטל ידיו, ומברך

¹ והוסיף וכתב במתק לשונו: "וראיתי מי שטעה ופירשה: עשרה שעשו מצוה אחת, כגון אם עשרה מניחין תפילין, אחד מברך לכולן כיון שכולן עושים מצוה אחת יחד, וכן עשרה שמנענעין לולב יחד או מתעטפין בציצית, וכיוצא. ועשרה שעשו עשר מצוות כגון שכל אחד ואחד עושה מצותו, כלומר שזה מניח תפילין וזה מתעטף בציצית וזה מנענע את הלולב כל אחד ואחד [מברך] לעצמו. וזה טעות גדול, דהאיך אפשר שאני מניח תפילין ואחר יברך עלי, וכן עשרה שעושין עשר מצוות, שרוצה לומר שזה מניח תפילין וזה מתעטף בציצית וזה קובע מזוזה וזה מנענע לולב. ולפ"ז מברך כל אחד, פשיטא. והיאך יעלה בלב שום אדם שאם אחד מניח תפילין ואחד קובע מזוזה ואחד מנענע לולב, אחד יברך לכולן, שיברך אחד על התפילין ויפטור אחר שמנענע לולב. הלכך עשרה שעושין כולן מצוה אחת, שקורין הלל או קובעין מזוזה או תוקעין שופר אחד או מעקה אחד, שכלן עושין מצוה אחת, אחד מברך לכולן, אבל עשרה שכל אחד מניח תפילין לעצמו או שכל אחד מתעטף בטליתו או שמנענע כל אחד לולבו או שנוטלין ידיהם, אף שכלן עושין מצוה אחת, כל אחד מברך לעצמו, דמ"מ עשר מצוות הן". עכ"ל.

”המוציא” ואח”כ ”על אכילת מצה”. ויש לדון האם עדיף שבעה”ב יברך המוציא ויוציא את כולם, כמו בכל סעודה שמסבים יחד, שאחד מברך לכולם. או דילמא שכאן ברכת המצה היא ברכת המצוות, וא”כ עדיף שכל אחד יברך לעצמו. והנה בהגדה של פסח עם פסקי החת”ם סופר מובא, שמנהגו של החת”ס ב”מוציא מצה”, שהיה מברך ”המוציא” לכולם, ואז מחלק כזית מצה לכל אחד, וכולם מברכים יחד ”על אכילת מצה”.

אמנם נראה שהפנ”י חולק על כך, שבגמ’ בברכות (מח ע”ב) איתא: ”תנו רבנן: מנין לברכת המזון מן התורה? ... אין לי אלא לאחרי, לפניו מנין? ... רבי נתן אומר: אינו צריך, הרי הוא אומר (שמ”א, ט): ’כבאכם העיר כן תמצאון אותו בטרם יעלה הבמתה לאכול, כי לא יאכל העם עד בואו, כי הוא יברך הזבח אחרי כן יאכלו הקרואים’”. ופירש”י: ”כי הוא יברך הזבח ואחרי כן יאכלו הקרואים – למדך, שטעון לברך לפני אכילה. על הזבח הוא אומר: ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו לאכול את הזבח, והיכן צונו? ’והבשר תאכל’ (דברים יב)”. וזה דלא כדברי החת”ס, שבברכת המצוות שבסעודה כל אחד מברך לעצמו.

אך יש ליישב ע”פ מה שכתב הבית הלוי (ח”א סי’ ב; ח”ג סי’ נא – הובא לעיל בענין חמץ נוקשה), שבזבחים המצוה היא על החפצא, שהקרבת יאכל, אך אין חובת גברא לאכול. ובקרבן פסח יש את שני העניינים, וא”כ מצד העניין שהקרבת יאכל יש כאן מצוה אחת לכולם, ולכן אחד מברך לכולם ושפיר הוי ”ברב עם”. ומעתה לפ”ז באכילת קרבן הפסח אחד מברך ומוציא את כולם.

והנה, הקשה מהרש”א על דברי רש”י, מה ההוכחה מברכת הזבח לעניין ברכת הנהנין לפני המזון? ומיישב הפנ”י (בתירוץ בתרא):

ועוד נראה לי לפרש בדרך אחר, דנהי דפשטא דקרא דהוא יברך הזבח אברכת שלמים קאי מ”מ כיון דמקמי הכי כתיב כי לא יאכל העם עד בואו ובתרא נמי כתיב אחרי כן יאכלו הקרואים וכפל לשון הוא, אלא על כרחך דקושטא דמילתא הכי הוא דכל העם המתינו מלאכול שום דבר עד בואו כדי שיברך ברכת המוציא תחילה, כדאמרינן לעיל (מב ע”א) שכן הוא עיקר הדין דאחד מברך לכולן כשהסבו בחבורה אחת וכיון שהתחיל במצוה לבצוע תחילה ממילא שהוא יברך ג”כ תחילה ברכת הזבח כדאמרינן לעיל (שם) דהמתחיל אומרים לו גמור בדברים השייכים לסעודה כדפרישית התם לענין מוגמר ע”ש, וכל שכן הכא בברכת המצות דשייך ברב עם הדרת מלך כדאיתא לקמן (נג ע”א) לענין הביאו לפניהם מאור וא”כ שפיר ילפינן ממילא דשייך ברכת המוציא לפניו אי

מיתורא דקרא או מעיקר דינא דאי לאו ברכת המוציא דבהסבו אחד מברך לכולן לא היו צריכין להמתין ג"כ עד בואו משום ברכת הזבח אלא כל אחד היה מברך לעצמו ומברך עדיף אם לא היכא דאיכא כבר אדם גדול כן נראה לי.

ומוכח דלא כהחת"ס, שלדעת הפנ"י גם מה שנאכל בתוך הסעודה נכלל בגדר "ברכה דרבים" ונגרר בטר ההתחלה, וא"כ גם ברכת אכילת מצה עדיף שבעה"ב יברך ויוציא את כולם.

וה"ה לגבי ברכת הקידוש, שמוגדרת אף היא ברכת הרבים, משום שכולם משתתפים בברכת השבח של קידוש היום, וא"כ גם לגבי ההבדלה יש לומר כך, שלפי הפנ"י יוצא, שגם אם מברך על הריח בהבדלה, אף שלכל אחד יש בשמים לעצמו עדיף שאחד יברך לכולם, כי בברכת ההבדלה ודאי איכא "ברב עם" ולכן גם בשאר הברכות של ההבדלה.

יש עוד מקום לפלפל בדברי רש"י על ברכת הזבח, ע"פ דברי הגמ' בברכות (מג ע"א), שיש אומרים שבשאר דברים שאינם פת א"צ הסבה, ועצם זה שיושבים יחד – גורם שאחד מברך לכולם. וכל פסק הרמב"ם. אך הראב"ד שם משיג וסובר דלא מהניא הסבה בשאר דברים לצרפם. וייתכן לומר שכך סבר רש"י, וא"כ בבשר לא מהניא הסבה, וכל אחד מברך לעצמו, ומהא שהמתינו לשמואל שיברך על הזבח ע"כ שאכלו פת בסעודה זו, ולכן אחד מברך לכולם (ומהא מוכח שיש ברכה קודם המזון). וא"כ מדוע ברכו על הבשר, הרי הוא בתוך הסעודה? אלא ודאי שהכוונה לברכת הזבח. כך סבר רש"י.

ואכתי נותר לברר מדוע במילה כתב השו"ע שאחד יברך את כולם, שהרי שם אין דבר המשתף את המוהלים, שלכל אחד יש מצוה משלו?

ונראה לברר זאת ע"פ דברי הרמב"ם בריש הלכות מילה (פ"א ה"א): מילה מצות עשה... ומצוה על האב למול את בנו ועל הרב למול את עבדיו... ובית דין מצווים למול אותו הבן או העבד בזמנו ולא יניחו ערל בישראל ולא בעבדיהן". הרמב"ם הדגיש ש"לא יניחו ערל בישראל", וא"כ יש חיוב על האב, אך יש גם חיוב כללי על כל ישראל, וממילא זו מצוה המוטלת על הכלל, והוי "מצות רבים". לכן, כאשר כמה מוהלים מלים – בעצם מקיימים את אותה מצוה, משום שעל כל אחד משניהם מוטלת חובת המילה של כל הנימולים, ומשו"ה יש לאחד לברך עבור כולם.